

NELIPÜHA AD 2020

Jr 31:31–34 (Ap 2:1–13 Jh 14:15–21)

31 Vaata, päevad tulevad, ütleb ISSAND, mil ma teen Iisraeli sooga ja Juuda sooga uue lepingu:

32 mitte selle lepingu sarnase, mille ma tegin nende vanematega sel päeval, kui ma võtsin nad kättpidi, et viia nad välja Egiptusemaalt – selle mu lepingu nad murdsid, kuigi ma olin nad võtnud enese omaks, ütleb ISSAND –,

33 vaid leping, mille ma teen Iisraeli sooga pärast neid päevi, ütleb ISSAND, on niisugune: ma panen nende sisse oma Seaduse ja kirjutan selle neile südamesse; siis ma olen neile Jumalaks ja nemad on mulle rahvaks.

34 Siis üks ei õpeta enam teist ega vend venda, öeldes: «Tunne ISSANDAT!», sest nad kõik tunnevad mind, niihästi pisikesed kui suured, ütleb ISSAND; sest ma annan andeks nende süü ega tuleta enam meelde nende pattu.

Sissejuhatus

Jeremija raamat on heebrea piiblis teine nn hilistest prohvetitest. Kristlikus traditsioonis nimetatakse Jeremijat ka üheks «suurtest prohvetitest» – termin, mida kasutatakse vastandina kaheteistkümnele «väiksele prohvetile»¹. Jr 1:1 pealkirjastab raamatu järgmiselt: «Jeremija, Hilkija poja sõnad. Jeremija oli Benjamini maal Anatotis asuvate preestrite hulgas.»

Prohvet Jeremija tegutses 7. sajandi teisel ja 6. sajandi I poolel eKr. Nimi יְרֵמְיָהּ tuleneb Jumala nimest ning verbist דָּרַךְ – «ülendama», «esile tõstma» – ja tähendab «[see, keda] Issand on ülendanud» või «[see, kelle] Issand on määranud».

Jeremija esmaseks ülesandeks oli kuulutada Jumala kohut Juudale ja Jeruusalemmale, põhjuseks taganemine Jumalast, andumine ebajumalateenistusele ning sellest tulenevalt kõikvõimalik ülekohus, mis oli muutunud valdavaks ja väljakannatamatuks. Jeremija kasutab võrdpildina muuhulgas näiteid abielurikkumisest ja hooratööst ning paneb väga suurt rõhku truudusele, asetades sageli pattudest esimesele kohale pettuse, valelikkuse ja truudusetuse, süüdistades Jumala rahvast samal ajal ka tänamatuses, mõistmatuses ning Jumala headuse, armu ja abi unustamises. Samaaegselt ebajumalateenistuse sõitlemisega hoiatab Jeremija ka lootuse panemise eest pelgalt rituaalsele, formaalsele jumalateenistusele, millega ei kaasne meelesparandus ega elu jumalikus õiguses.

¹ «Suurte prohvetite» hulka kuuluvad kristliku traditsiooni järgi Jesaja, Jeremija, Nutulaulude, Baaruki, Hesekeeli ja Taanieli raamat. Juudi traditsioonis paigutatakse neist prohvetite hulka üksnes Jesaja, Jeremija ja Hesekeeli raamat.

Jeremija raamat jaguneb laias laastus kaheks suuremaks prohvetikuulutusi sisaldavaks osaks (ettekuulutused Juuda ja Jeruusalemma kohta peatükkides 1–25 ning ettekuulutused paganarahvaste kohta peatükkides 46–51), mis on põimitud biograafiliste seikadega ning mille vahele mahuvad eraldi tervikuna ka lootusesõnumid peatükkides 30–33.

Kuna ei rahvajuhid ega rahvas tervikuna käi Issanda Seaduse järgi ega ole valmis Tema poole tagasi pöörduma, ootab neid ees karistus, mille Jumal saadab babüloomlaste näol, kes vallutavad Jeruusalemma, hävitavad templi ja viivad suure osa rahvast pagendusse.

See on sõnum, mis seab Jeremia vastamisi valeprohvetitega, kellest ühele, Hananjale, on pühendatud terve Jeremija raamatu 28. peatükk. Eelnevas peatükis kirjeldatakse, kuidas Jeremija valmistab endale Jumala käsul puidust ikke, mis sümboliseerib ees ootavat Paabeli ülemvalitsust ja vangipõlve. Valeprohvet Hananja kuulutab, et Paabeli kuninga ike ei kesta kahte aastatki (Jr 28:2j) ning, võtnud puidust ikke Jeremija kaelast, murrab selle katki (Jr 28:10). Jeremija ei satu segadusse, vaid kostab: «Nõnda ütleb Issand: «Sa oled murdnud puuikked, aga oled teiud nende asemele raudikked!» Sest nõnda ütleb Issand, Iisraeli Jumal: «Ma olen pannud raudikke kõigi nende rahvaste kaela, et nad teeniksid Paabeli kuningat Nebukadnetsarit, ja nad peavad teda teenima!» (Jr 28:13)

Järgnevas 29. peatükis tuuakse ära Jeremija kiri Paabeli vangidele, keda prohvet julgustab elama pagenduses vaba ja jumalakartlikku elu lojaalsena paigale, kuhu nad on viidud, seda kahel põhjusel: esiteks seetõttu, et vangipõlv kestab pikalt, ning teiseks selleks, et oma senistest rikutud eluviisidest pöördudes otsida Issandat, kes töötab määratud ajal oma rahva vangipõlve lõpetada ja ta taas tema isade maale viia.

Peatükid 30–33 sisaldavad – vaheldumisi Iisraeli ülekohtu ja teda selle eest tabava karistuse meenutamisega – mitmeid töotusi vangipõlve lõpetamise ning Jeruusalemma ja tema rahva uue, varasemast õnnelikumagi tuleviku kohta. Selle uue tuleviku aluseks on uus leping, mille Jumal oma rahvaga sõlmib: leping, mis ei ole kirjutatud mitte enam kivitahvlitele, vaid inimeste südamesse (Jr 31:33).

Keelelisi märkuseid

Tulevad – תָּבֹאֲנָה – võiks tõlkida ka «on tulemas», mida on võimalik tõlgendada nii tulevikus toimuma saava kui ka juba nüüd alguse saanu ja toimuvana.

Issand – sõna Issand asemel kasutatakse originaalis Jumala nime יהוה .

Mil ma teen – וְכָרַתִּי – sõna כָּרַת tähendab «[ära] lõikama».²

² Heebrea väljend «lepingut lõikama» tuleneb arvatavasti iidsest tavast kinnitada lepingut ohvriga, mille toomisel tapetud ohvriloomad või -linnud keskelt lõhki lõigati (vrd 1Ms 15).

eesti keeles kasutusel oleva sõnaga «toora») Moosese Seadust ning ka viit Moosese raamatut.⁶

Neile südamesse – וְעַל־לִבָּם – sõna לֵב tähistab lisaks südamele ka üleüldiselt inimese sisemust, sisemaailma, seda, kes ta iseendas (ja enesest teadlikuks saanuna) on, aga samuti tahtevalmidust ja [tegutsemis-]julgust.⁷

Siis ma olen neile Jumalaks ja nemad on mulle rahvaks – וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים וְהָמָּה לְרַחֲמָיִם – Jeremija kasutab sarnast väljendit korduvalt: Jr 7:23; 11:4; 24:7; 30:22; 31:1; 32:38.

Üks...enam teist – וְעוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ – õigupoolest «mees enam oma ligimest». Sõna רֵעַ tuleneb verbist רָעָה – «karjatama», «hoolitsema», «toitma», ka «juhatama», «valitsema» – ja tähendab «ligimene», «kaaslane», «sõber», «lähedane», «teine [inimene]».

Siis...ei õpeta – וְלֹא יִלְמְדוּ – sõna לָמַד ei tähenda mitte ainult «[teoreetiliselt] õpetama», vaid ka «treenima», «harjutama», samuti «karistama» või «nuhtlema»⁸.

Ega vend venda – וְאִישׁ אֶת־אָחִיו – õigupoolest «mees oma venda».

Tunne – וָדָעַת – sõna דָּעַת tähendab «teadma», «[ära] tundma», «tundma [õppima]», «mõistma», «oskama», «[milleski] vilunud olema» ning tähistab ka sisemist äratundmist.⁹

Niihästi pisikesed kui suured – וְעַד־גְּדֹלָם וְעַד־קְטָנָם – «väikseimaist suurimaini».

Annan andeks – וְאֶת־הַלְוָה – sõna הֶלַח – «andeks andma» – tähendusvarjundiks on «kergendama», «üles tõstma».¹⁰

Nende süü – וְעוֹנֵתָם – sõna עוֹן tähendab «rikutus», «ülekohus», «süü[tegu]».

⁶ Varasemates eestikeelsetes piiblitõlgetes enamasti «käsuõpetus».

⁷ Kontrastina südamesse kirjutatud Seadusele seisab Jeremija raamatus eespool: «Juuda patt on kirjutatud raudsulega, uurendatud teemanditeravikuga nende südamelauasse...» (Jr 17:1) Jeremija räägib korduvalt ka Jumala rahva kõvast, tõrksast, paadunud ja kurjast südamest: Jr 3:17; 4:14; 5:23; 7:24; 9:14; 11:8; 13:10; 16:12; 17:9; 18:12; 23:17.

⁸ Tähenduses «Ma sind veel õpetan!»

⁹ Sama sõna tarvitatakse ka mehe ja naise «ühte saamise» kohta (1Ms 4:1 jm), niisiis tähistab see ka inimestevahelist (või inimeste ja Jumala vahelist) ning isegi intiimset lähedust. Jr 22:16 tõlgendab Issanda tundmist õiglase kuninga näitel: «Ta mõistis õigust viletsale ja vaesele, ja siis oli tal hea. Eks see tähenda minu tundmist? ütleb Issand.»

¹⁰ «Andeks andma» (nagu ka «meelde tuletama») on originaalis *imperfekti* vormis, mis võib ühtviisi tähistada nii minevikus toimunud kui ka olevikus või tulevikus toimuvat jätkuvat tegevust.

Ega tuleta enam meelde – תָּזְכֹּרֶנְיָ לֹא – sõna זָכַר tähendab nii «(passiivselt) mäletama» kui ka «(aktiivselt, nii iseendale kui teistele) meelde tuletama» ja «meeles kandma»¹¹.

Nende pattu – וְלֹא־תִּשְׁכַּח – sõna תִּשְׁכַּח – «pattu» – tuleneb verbist שָׁחַח – «[märgist] mööda laskma», «[õigest eesmärgist] kõrvale kalduma», siit ka «eksima», «patustama».

Sisuline analüüs

Jeremija raamatu 31. peatükki tervikuna, eriti aga lõiku Jr 31:31–34, võib õigusega pidada üheks Vana Testamendi kõrgpunktiks – muuhulgas, kuigi mitte ainult, seetõttu, et see on ainus koht Vanas Testamendis, kus kasutatakse Uue Testamendi seisukohalt äärmiselt olulist väljendit «uus leping».

Kõnealune prohvetikuulutus on nii tervikuna kui osaliselt leitav ka Uues Testamendis (Hb 8:8–12 ja Hb 10:16–17), kus selle täitumine seostatakse Kristuse ristiohvril teostunud lunastuse ja sellest lähtuva pühitsusega, mis saab osaks Jumala Uue Lepingu rahvale. Uuele Lepingule oma veres viitab Kristus ise armulauasakramenti seades (Lk 22:20) ning on üsna ilmne, et Jeremija prohvetikuulutus on ka 2Kr 3:3 taustaks, kus apostel Paulus räägib kristlastest kui «Kristuse kirjast», mis «ei ole kirjutatud tindiga, vaid elava Jumala Vaimuga, ka mitte kivilaudadele, vaid lihastele südamelaudadele».

Jeremija raamatu 31. peatükk algab kinnitusega, et Issand ei ole oma rahvast unustanud ega hüljanud, vaid on teda igavese armastusega armastanud, ning töotusega «Iisraeli neitsi» (*sic!* – mõtleme kontrastile varasemate kirjeldustega Iisraeli kui Jumala truudusetu abikaasa hoorategudest) taas üles ehitada ja ehtida. Prohvet maalib karistatute ja pagendusse viidute silme ette imelise pildi lunastusest ja sellega kaasnevast lausa paradiislikust küllusest: «Nad tulevad ning hõiskavad Siioni kõrgendikul, nad säravad rõõmust Issanda headuse pärast, vilja ja veini ja õli pärast, noorte lammaste, kitsede ja veiste pärast; nende hing on nagu kastetud rohued ja nad ei närbu enam. Siis neitsid rõõmutsevad tantsides ning noorukid ja raugad üheskoos; ma muudan nende leina rõõmuks, ma trööstin ja rõõmustan neid pärast kurvastust. Ja ma kosutan preestrite südameid rasvaga ning mu rahvas küllastub mu headusest, ütleb Issand.» (Jr 31:12–14)

Raahel ei pea enam oma kadunud poegi taga nutma; Jumalale, oma Isale vastu hakanud Eefraim on jälle «kallis poeg ja lemmiklaps» (vrd Jr 31:20); Juudast ja kogu Iisraelist saab Issanda õnnistuse paik ja õigluse eluase (vrd Jr 31:23). Jumal, kellel on meelevald kogu oleva üle (vrd Jr 31:35), teeb oma rahva õnneliku tuleviku sama kindlaks kui kõik oma loodu kõrgused ja sügavused ning kinnitab Iisraelile, et «iialgi enam ei kitkuta seda välja ega kista maha» (Jr 31:40).

¹¹ 1739. aasta Piiblis: «...ei tahha mitte enam nende patto peäle möttelda.»

Samal ajal, kui Issand on alati ustav, on Iisrael Talle korduvalt truudust murdnud. Jumal on võtnud oma rahva kättpidi, hoidnud ja juhtinud teda nagu tõrksat last või kedagi, kes on võimetu ise püsti püsima ja edasi minema – Iisrael aga ei ole Temast hoolinud, on otsinud pidevalt viise, kuidas Jumalaga sõlmitud lepingust kõrvale hiilida, Tema Seadust painutada ja õigust väänata¹² ning on selle lepingu viimaks murdnud, nagu abielurikkuja murrab oma abikaasaga sõlmitud vastastikuse armastuse, austuse ja truuduse lepingu.

Issand ei ole oma truudusetut naist endast siiski lõplikult eemale tõuganud. Ka Iisraeli tabanud karistuse tegelikuks eesmärgiks on eksinu pööramine, taganenu tagasitoomine. Jumal uuendab oma lepingu, ja see ei ole mitte ainult vana lepingu ennistamine, vaid Jumal teeb oma rahvaga nii sisu kui vormi poolest uue lepingu.

Vormi poolest on erinevuseks see, et Jumala uus leping – või Seadus – ei ole enam kirjutatud ei kivitahvlitele ega raamatusse, vaid inimestesse endisse: nende sisse, nende südamesse – s.t leping Jumalaga ja Tema Seadus saab osaks inimloomusest. See enam ei vastandu inimese rikutud äratundmisele ja tahtele, vaid inimese äratundmine ja tahe on sellega täielikus kooskõlas.

Sisuliseks erinevuseks vana lepinguga on see, et Jumal ei nuhtle enam ülekohut ja pattu, vaid annab selle andeks ega tuleta seda enam meelde. See on midagi märksa enamat kui lubab lootat vahetult enne seda imelist tulevikunägemust antud tõotus «Neil päevil ei öelda enam: «Isad sõid tooreid viinamarju, aga laste hambad on hellad», vaid igäüks sureb oma süü pärast: igal inimesel, kes sööb tooreid viinamarju, lähevad ta oma hambad hellaks.» (Jr 31:29j)

Uue Testamendi tunnistuse kohaselt on prohvet Jeremija kaudu antud tõotus täidetud Jeesuses Kristuses: Tema on Uue Lepingu vahemees, kelle surm on «saanud lunastuseks esimese lepingu aegsetest üleastumistest» (Hb 9:15). Kristuse lunastatud on Tema ohvri läbi – täielikus vastavuses prohvet Jeremija kaudu tõotatud uue lepingu vaimule – pühitsetud, uuendatud ja täiuslikuks tehtud (vrd Hb 10:10.14), nende ülekohus on kustutatud, nende patud on neile andeks antud (vrd Hb 10:17j).

Oma Pojas Jeesuses Kristuses on Jumal teinud mitte ainult Iisraeliga, vaid kõigiga, kes Temasse usuvad ja Temas teostunud lunastusest osa saavad, uue ja igavese lepingu, millega kaasneb tõotus: «Ma annan neile südamesse minu kartuse, et nad ei lahkuks minust. Ja ma tunnen neist rõõmu, tehes neile head, ma istutan nad ustavalt siia maale kõigest oma südamest ja kõigest oma hingest.» (Jr 32:40j)

¹² Jr 31:34 kasutatud sõna פָּן – «süü» – tuleneb verbist פָּן – «painutama», «väänama», «rikkuma».

Jutluseks

Nelipüha koos nelipühanädalaga lõpetab nii kirikuaasta esimese poole kui Septuagesima pühapäevaga alanud rohkem kui saja päeva pikkuse perioodi, mille keskmes on Kristuse kannatuste, surma, ülestõusmise ja taevasseminemise pühitsemine.

Nelipüha juhatab sisse kirikuaasta teise poole, mida tihtipeale nimetatakse kiriku poolaastaks. Nelipüha ennast tähistatakse ka kiriku sünnipäevana, kuna sel päeval pidasid Püha Vaimu annist osa saanud apostlid oma esimese jutluse ning seni suletud uste taha varjunud saja kahekümne pealisele kogudusele liideti ristimise läbi juurde kolm tuhat hinge.

Nelipühäl Epistlit asendav lugemine Apostlite tegude raamatust (Ap 2:1–13) on EELK lugemiskava järgi igal lugemisaastal sama, erinevad on aga Vana Testamendi lugemine ja Evangeelium. Vanakiriklikku Evangeeliumi (Jh 14:23–31) loetakse EELK lugemiskava järgi 1. lugemisaastal (tõsi, paar salmi lühemalt: Jh 14:23–29).

2. lugemisaasta Evangeeliumiks (Jh 14:15–21) on Vana Testamendi lugemisega suurepäraselt haakuvad Jeesuse sõnad, milles Ta enne oma kannatamist ja surma, kinnitades, et Ta ei jäta omasid orbudeks, vaid tuleb taas nende juurde (Jh 14:18), manitseb oma jüngreid pidama Tema kärke, töötades ühtlasi Püha Vaimu tulemist ning selle läbi sündivat jumalatundmist ja Jumalaga üheks saamist: «Teie tunnete Tema ära, sest Ta jääb teie juurde ja on teie sees... Sel päeval te tunnete ära, et mina olen oma Isas ja teie minus ja mina teis.» (Jh 14:17.20)

Püha Vaimu väljavalamise kontekstis on jutluses sobilik rõhutada, et oleme arvatud Kristuse lunastatute hulka – ja see tähendab: Jumala Uue Lepingu rahva hulka – «uuestisünni pesemise ja Püha Vaimu uuendamise kaudu» (Tt 3:5), ning Jumala Püha Vaim mitte ainult ei sünnita meid uuesti, vaid elustab ja pühitseb meid jätkuvalt, et me ei käiks enam lihas, vaid Kristuse Vaimus, kes suretab meis liha teod ning teeb meid Jumala lasteks ja Kristuse kaaspärijaiks (vrd Rm 8:1–17).

See on täielikus kooskõlas Jumala töötusega teha oma rahvaga – Iisraeli sooga ja Juuda sooga¹³ – uus leping, mille sisuks on ühelt poolt rahva süü kustutamine ja pattude andeksandmine ning teiselt poolt sellega kaasnev (või koguni sellest võrsuv) vahetu jumalatundmine, mille viljaks ja väljenduseks on muuhulgas, et Jumala Seadus ei ole inimestele mitte väljastpoolt peale surutud, vaid elab nende sees ja on kirjutatud nende südamesse.

¹³ Uue, tõelise Iisraeliga – vrd Rm 9:6–8.

Jutluse võib üles ehitada näiteks järgmiste punktidenä:

1. Inimkonna ja iga üksiku inimese elu on märgistatud lakkamatust pingest ühelt poolt igas inimhinges peitva (olgu teadliku või ebateadliku) püüdluse vahel «millegi enama», «millegi parema», «millegi kõrgema», s.t täiuse, viimselt Jumala järele, ja teiselt poolt tema langenud loomuse ja sellest võrsuva rikutuse, patu, ülekohtu, isekuse, jumalatuse vahel. Inimene teab, mis on hea (vrd Mi 6:8), aga seda teades ja isegi tahtes teeb ta ikka vastupidist (vrd Rm 7:18j). Iisraeli rahva ajalugu on siinkohal suurepäraseks näidismaterjaliks.
2. Hoolimata sellest, et inimene on pööranud Jumalale selja, ei ole Jumal teda hüljanud – kuigi vahetevahel näib kõik sellele vastu rääkivat. Jumal hoiab, varjab ja kaitseb nii kogu inimkonda kui iga üksikut inimest päevast päeva, hetkest hetkesse (vrd Jr 31:35–37 ja Mt 5:45), ning Tema suurimaks ootuseks ja sooviks on, et inimesed omaenda ülimaks hüveks Tema poole tagasi pöörduksid ning Tema armastuse ja õnnistuse juurde naaseksid.
3. Jumal on oma päästvas armastuses läinud lõpuni, kuni eneseandmiseni oma Pojas Jeesuses Kristuses. Kristus on andnud ennast meie eest ja annab ennast jätkuvalt meile, valades meie südamesse oma Püha Vaimu ning seeläbi meid ise oma eluasemeks võttes, et me ei peaks elama hüljatud orbudena, vaid võiksime teada, et oleme Tema armastatud lapsed ja igavese kirkuse pärijad.